

Prilog proučavanju prilika u Popovom polju početkom 18. vijeka

Mletačka okupacija neposrednog dubrovačkog zaleđa u toku petnaestogodišnjeg rata (1683 do 1699)¹⁾ započela je vjerovatno 1697, a završila 21. I 1701.²⁾

Čim su u tom zaleđu bili uklonjeni predstavnici turske vlasti, uvedena je mletačka uprava poput one u Dalmaciji i pri tome su uzimani u obzir i neki domaći ljudi. Tako je serdar u Zavali bio neki Damzan Kadrijević³⁾, koji se istakao u mletačkom osvajanju »Popova polja, Zažablja, Trebinja i drugih mjesta«. ⁴⁾ Taj proces promjene strukture vlasti bilježi i jedno dubrovačko diplomatsko uputstvo, u kome se kaže da jučerašnji »ugljenari i kiridžije postase kneževi, serdari i harambaše«, pa oblače skupocjene tkanine i na se među isto tako skupocjene nakite.⁵⁾

Medutim, sve je to bilo potisnuto u stranu kad su se u Popovo polje i na druga mjesta ponovo vratile hercegovačke spahije sa svojim naoružanim ljudima⁶⁾ i kad su stale da sakupljaju harač ili glavninu »glauinu« ili »glauminu«, što se, po Lašvaninu, desilo »na 10 marča 1701«⁷⁾, dakle 50 dana poslije odlaska mletačkih posada (21. I 1901).

¹⁾ To zaleđe počinje od Hercegovog (zauzetog u toku ovoga rata), zahvaća Zupce, Trebinje, Popovo polje i kraj do Neretve.

²⁾ Milenko S. Filipović, **Popovo u Hercegovini**, Naučno društvo Bosne i Hercegovine, Djela, XV (11), Sarajevo, 1959, str. 65.

³⁾ Ibidem, 66.

⁴⁾ Ibidem, 66.

⁵⁾ Lettere di Levante, 66 (1694—1703), 81—87.

⁶⁾ Hajdarhodžić Hamdija, **Neki podaci o stanju na dubrovačko-hercegovačkoj granici poslije Karlovačkog mira**, Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, knj. VII, 1967.

⁷⁾ Dr fra Julijan Jelenić, **Ljetopis fra Nikole Lašvanina**, GMZ, 1914. i 1915, zvezak I i II (1915), str. 11.

Tri godine poslije toga susrećemo se sa prvim dokumentima koji govore o otporu tome haraču.

Iz prvog, koji je nastao u Zupcima više Trebinja, jasno se vidi da je otpor seljaka evidentan, ali još nije prerastao u bunu, jer zubački knez još uvijek pregovara »sa Turcima«, vjerovatno sa trebinjskim begom⁸⁾. Međutim, kako kazuje drugi dokumenat, situacija je ove, 1704, godine bila tako napeta, da, vjerovatno, ni hercegovački ni bosanski paša nijesu bili raspoloženi za pregovore i za popuštanje. To se vidi iz dvaju pisama fra Rajmunda Galasije iz Perasta prijatelju Radu Miličiću u Dubrovnik. Ovaj fratar piše da albanski paša sakuplja vojsku od 12.000 do 15.000 vojnika u grčkom mjestu Negropontu i da će najdalje za mjesec dana biti u blizini Dubrovnika⁹⁾. Ona će »ognjem i mačem« satrijeti pobunu u Popovu polju i Popovljane natjerati na plaćanje glavnine. Oboriće svaku kuću iz koje se pojavi otpor, a u svakom slučaju će srušiti sve one čija visina prelazi »korak i pol«, pogotovo ako je utvrđena¹⁰⁾.

Iako je vjerovatno tada Popovo polje pacificirano, ipak, sa stano- višta cijele Hercegovine, ova radikalna akcija nije donijela mir ni kakvu veću korist ovoj siromašnoj pokrajini, jer je uskoro (1710) buknuła pobuna u Mostaru i u Nevesinju. U njoj je zaglavio tadašnji hercegovački paša¹¹⁾ nasred Nevesinja, a njegov čehaja i ostala pratnja jedva su živu glavu iznijeli uklonivši se pred razjarenom masom sa nevesinjskog pazara. U to vrijeme je mostarski telal javno po slikovitim ulicama toga grada vikao protiv toga paše i zvao svakoga ko je za pušku, bez obzira na vjeru, da se diže i da ide protiv toga — »zulumčara«¹²⁾.

Popovo polje je, izgleda, u ovoj buni ostalo po strani, jer nema podataka o nekim krupnijim događajima u toj prostranoj dolini u neposrednom dubrovačkom zaleđu. Tih podataka nema ni iz vremena kad su se 1711. digla crnogorska plemena protiv Carevine, iako je ta plemena vodio Popovljanin¹³⁾ Mihajlo Miloradović, inače pukovnik u ruskoj

⁸⁾ HAD (Historijski arhiv u Dubrovniku), Isprave i akti, 18—181/1, 3346, dok. 29, 4. III 1704.

⁹⁾ HAD, Isprave i akti, 18—181/1, 3346, dok. 31, 14. III 1704.

¹⁰⁾ HAD, Isprave i akti, 18—181/1, 3346, dok. 33, 15. IV 1704.

¹¹⁾ HAD, Isprave i akti, 18—181/1, 3346, dok. 82, 9. II 1710.

¹²⁾ Ibidem.

¹³⁾ Skarić Vladislav, *Trebinje u XVIII vijeku*, Sarajevo, 1933, str. 51. Oslanjajući se na Stare srpske zapise i natpise (br. 2173), Skarić kaže da je Mihajlo, sin Ilije Miloradovića »iz stolačkih Dubrava«. »Zajedno sa bratom Gavrom, kaže dalje Skarić, Mihajlo je 1707. pohodio manastir Žitomisliće, zadužbinu svojih predaka.« Mihajlo je zaista imao brata Gavrila, koji je sa svojom porodicom živio u dubrovačkom predgrađu Konalu u vrijeme kada je Mihajlo vodio crnogorske pobunjenike. Milenko S. Filipović (oc. 57. i 59) navodi da su Miloradovići porijeklom od Hrabrena, koji su bili spahije pod Turcima »sve do u XVII vijek«. Živjeli su »u neposrednoj blizini Popova polja«. Dubrovački dokumenat iz 1711. spominje oba brata, pa kaže da su Popovljani (»di Popovo«). Vidi HAD, Isprave i akti, 18—181/5, 18, dok. 206, 5. VIII 1711. Jedini sukob Popovljana i Crnogoraca sa Turcima potvrđuje dokumenat koji se nalazi na signaturi HAD, Isprave i akti, 18—181/1, 3346, dok. 149, 20 VII 1712.

armiji za vrijeme Petra I. Naprotiv, neki su Popovljani učestvovali, doduše kao plaćenici ili kao mobilizirani seljaci, u vojsci koja je kažnjavala Crnu Goru 1712. zbog pobune¹⁴⁾ Popovo polje se podiglo protiv Carigrada tek kasnije, u toku tzv. drugog morejskog rata od 1715. do 1718. Doduše, mletački ljudi iz Neretve (npr. Vule Novković) pokušali su pridobiti prvake iz ovoga Polja i ranije, u toku priprema za taj rat, ali nijesu uspjeli. Na jednom sastanku tih prvaka u Zavalu, svakako tajnog, ti prvaci su izjavili da se oni neće dizati prije nego u Popovo ne dođe — »careva vojska«.¹⁵⁾ Vjerovatno su ih na tu izjavu navele surove represalije iz 1704, 1710. poslije bune u Mostaru i Nevesinju i napokon svježe strahote za vrijeme pobune crnogorskih plemena od 1711, pa dalje¹⁶⁾. Osim toga, po Popovu polju su bile razasute prilično jake turske straže. Tako je, na primjer, u toj istoj Zavalu, Kadijevićevom rodnom selu i mjestu, gdje su se sastali prvaci, bilo turskih vojnika na čelu sa nekim Fatah-begom (Fetah-agom)¹⁷⁾, kasnije carinikom na Carini više Ivanice kod Dubrovnika. Spominje se i stražarsko mjesto nekoga Hasana Kapića — Sušije i njegovih pandura u blizini dubrovačke granice, gdje je vjerovatno kontrolirao neki prolaz na dubrovačko tlo¹⁸⁾. Takvih straža je bilo i u bivšoj rezidenciji Resulbegovića u Starome Slanu, a, sasvim prirodno, moralo ih je biti i u obližnjem Ljubinjju, gdje je bilo sjedište kadije i koje je dominiralo nad Popovim poljem, i u mjestima oko te varošice, kao što je takve ljude namještao trebinjski beg i oko Trebinja. Često su tim stražama zapovijedali nemuslimani¹⁹⁾. Među njima je bilo ljudi u koje su mjesni begovi imali veliko povjerenje, pa su ih upotrebljavali kao kurire²⁰⁾ ili vodili sa sobom u

¹⁴⁾ Lettere e relazioni dell'anno 1713—1716, 128. 3347/a, dok. 31, 26. IV 1714.

¹⁵⁾ HAD, Prepiska, 18—183. 3348, dok. 34, 8. II 1715. Marinu Buniću, knezu u Slanom, dolazio je Đuro Lučin iz Slanoga i kazao mu da su mu neki Murlaci, prvaci u Popovom polju, rekli o dogovorima sa Novkovićem sa Kleka. Novković ih je nagovarao da priđu Mlečanima i da napuste Turke, jer su se svi kršćanski vladari dobro naoružali protiv ovih posljednjih. Zbog toga neka dobro promisle o sebi i o svom položaju. Pismo toga sadržaja je bilo najprije upućeno kaluđerima u Zavalu, a ovi su ga pročitali popovljanskim prvacima. To pismo je lično Đuro Lučin čitao. Prvaci su odgovorili: »Dok god se Imperator ne izjasni o neprijateljstvu prema sultanu, dok god se ne pojavi vojska na turskom tlu, treba se kloniti bilo kakvog pokreta i revolucije.«

¹⁶⁾ O ovoj buni crnogorskih plemena ima veliki broj dokumenata u dubrovačkom Historijskom arhivu.

¹⁷⁾ HAD, Prepiska, 18—182/2, 3347/b, dok. 199, 3. XII 1715. Vjerovatno je ovaj čovjek Osman-age Resulbegovića zasnovao porodicu Fetahagića, koja živi i danas u Trebinju.

¹⁸⁾ HAD, Prepiska, 18—182/2, 3347, dok. 144, 15. X 1715. Taj Hasan Kapić je bio iz Dračeva. On je sa svojim pandurima bio došao u primorska sela Kliševo i Mravinjac i tamo, po jednom zapisniku u označenoj signaturi, pravio razna nasilja.

¹⁹⁾ HAD, Isprave i akti, 18—181/1, 3346, dok. 105, 2. XI 1711. Na Humu više Pridvoraca kod Trebinja jednom je skupinom ljudi komandovao knez sela Vukovića Duke Stojčevića, a takvih slučajeva ima i u Popovu polju i u utvrđenim mjestima u blizini Dubrovnika.

²⁰⁾ HAD, Isprave i akti, 18—181/1, 3346, dok. 171, 19. VIII 1712. Kurir Osman-age Resulbegovića u ovo doba bune Crnogoraca je Pero Šiepanov iz Bihova.

Carigrad²¹⁾ da tamo obave neke krupnije poslove zajedno. I, napokon, jedan savremeni dubrovački izvještaj kazuje da su se protiv Turaka u Trebinju podigle tri-četiri »siromašne« kuće i pridružile se Crnogorcima²²⁾, ali kasnije je toga bilo više²³⁾.

Da bi izbjegli obaveze, koje nijesu bile ni malo lake, Popovljani su bježali na susjedno dubrovačko tlo, iako su ti odlasci značili bolno odvajanje od svoga ognjišta. Takvi postupci Popovljana nijesu bili baš rado gledani u Kneževoj palači u Dubrovniku, jer su haračari²⁴⁾ i hercegovačke paše prijetile, a ponekad te prijetnje i izvršavale.²⁵⁾

Među svim dokumentima ove vrste u Dubrovačkom arhivu, najviše pažnje zaslužuju akti koji su vezani za bijeg Stjepana Damjanovića, bistrog i otresitijeg seljaka i sitnog trgovca iz sela Sedlara u Popovom polju. On je iz svojih rodnih Sedlara utekao u selo Ljubač u dubrovačkom primorju. Dok je on tamo započinjao sve iznova, njegov zaim²⁶⁾, inače hercegovački paša, Durmiš-beg Čengiđ²⁷⁾, uputio je preko svoga sina Bećir-bega Antoniju Đurđeviću-Buniću, vjerovatno slanskom knezu, pismo u kome traži da se Stjepan uhvati i ponovo u Popovo polje natrag vrati²⁸⁾. To pismo je stiglo 11. IV 1714. (3. rebiul ahera 1126), a Đurđević-Bunić je odgovorio tek 23. IV 1714. U tom odgovoru on moli Bećir-agu da uzme u obzir smrt »iedne ... draghe rodize, sa koi usrok po nascemu adetu niesam ni is kuchie islasio« i obećava, ako je i morao malo pričekati, da će biti »sluscen i od suegha u suoi brieme pontualochiu uas auisati«. ²⁹⁾

²¹⁾ HAD, Lettere e relazioni dell'anno 1713—1716, 128. 3347/a, dok. 29. 5. I 1714. Sa Resulbegovićem u Carigrad odlazi, osim nekog Hasan-age Zubca i nekoga Catovića, još i knez Ivo (Jovo) iz Turani.

²²⁾ HAD, Isprave i akti, 18—181/1, 3346, dok. 171, 19. VIII 1712. Ti pobunjenici iz Trebinja sami su se povratili, prema dubrovačkom dokumentima, kada je nastupila kritična situacija za pobunu.

²³⁾ Seljaci iz trebinjske okolice su se više odmetali neposredno pred rat od 1715. do 1718.

²⁴⁾ HAD, Lettere e relazioni dell'anno 1713—1716, 128. 3347/a, dok. 33. 25. IX 1714. Neki Nikola Vučetin sa Gromače u dubrovačkom primorju izjavio je da ga je zaustavio u selu Sjenici, dvije milje od dubrovačke granice, neki »Murtez-beg iz Ljubinja, sada Haracia«. Uzeo mu je pušku i rekao da mu je uzima zbog harača, a onda je dodao: »Deseteriza od moieh Gliudi otisclisu tamo u Vasce gospode u Dubrovnik koimisu plachiali Harac sato illi nekami urate deset gliudi, illi nekami plate deset Haracia, illichiu ia uhitit Vascieh deset gliudi i od gnih Vset harace...«

²⁵⁾ Vidi napomenu 18.

²⁶⁾ Skaljić Abdulah, *Turcizmi u srpskohratskom jeziku*, Sarajevo, 1965. str. 645. Zaim, zajim, posjednik velikog timara (lena), zijameta, koji donosi 20.000 do 99.000 akći godišnjeg prihoda.

²⁷⁾ Filipović, oc. 59. Još u 1698. u jednom dubrovačkom dokumentu se kaže da je »Popovo bilo zijamet čuvenih Čengiđća«.

²⁸⁾ HAD, Lettere e relazioni dell'anno 1713. — 1716 128.3347/a, dok. 30. 11. IV 1714.

²⁹⁾ Ibidem.

U stvari, vlada je u Dubrovniku, kad je Stjepan već utekao pod njeno krilo, htjela tačno znati zbog čega se to desilo, pa ga je pozvala u Dubrovnik i tamo je on pred dva malovijećnika odgovorio na 6 njihovih pitanja³⁰).

Evo zapisnika o njegovom saslušanju:

- MALOVJEĆNICI: 1. Kada ste došli da stanujete u Ljupču?
2. Šta Vas je navelo da dovedete svoju porodicu iz spomenutog sela Sedlara i da napustite Vašu kuću?
3. Jeste li morali nekom nešto dati ili ste nečiji dužnik?
4. Jeste li nečiji kmet?
5. Jeste li Bećir-begu dužni nešto od te desetine?
6. Imate li Vi štogod zemlje u Popovu polju ili negdje na drugom mjestu u Morlakiji?

Na pitanja je Damjanović odgovorio:

DAMJANOVIĆ: »Dosciosam stati u Gliubac o Boscichiu a passalaie godina dana kakosamse digo is Sedlara is Popoua i hodio po primoriu i po Sciupi sam s' moiom glauom, a ostalu cegliad digosam i priueo recenoga Boscichia na Gliubac kosam reko. — Imosam moie sciuuchie dasam mogo dobro stati na kuchi alli Globe, i... Turskieh niesam mogo uechie stati. Gouorilimisu Turzi tisi bio po Talii donosio si mieddi (novaca — HH), i satomesu billi globili, i satuorili; bilisume upisali lani na Zarnu Gorru³¹) i stosam sedam Miesezi suakogasu platili³²) a meni ni minze (minca, dubrovački novac — HH) negomesu satuorili i ioscte globili tosam od tesieh tuga pobiego is pod Turaka, i doscio oudi u Vasce Gospodo krilo. — Niesam duscian nikomu niscta nitti imam dati drugomu nikomu isuan Regepu Giuhnuri is Mostara sedam groschia takieh i deset dinara koie cini aspri 1200. A meni ima miedi po suemu vilaietu ma molimuas Gospodo dase nekasa da nebbi Bechir Begh koga sforzo, i silom skogio (prisilio na isplatu — HH). Sascto otto ies deuct godina dasam isiscio is Prinzipa Mletackoga semglie³³) i doscio u Popouo suako globiome illi gniegou subascia, illi on, dokle imah dauah a sada kad neimam

³⁰) Pitanja su postavljena i zabilježena talijanskim jezikom, a odgovori na našem jeziku, ali starim pravopisom. Ja sam pitanja preveo na savremeni srpsko-hrvatski jezik i poredao ih jedan za drugim i tek onda naveo odgovore, jer je tako preglednije. U originalu je iza svakoga pitanja odgovor.

³¹) Turske vlasti su vrbovale i Konavljane.

³²) HAD, Isprave i akti, 18 — 181/5 18, dok. 57. 8. III 1711. Spomenutim Konavljanima su nudili, prema ovom dokumentu, po 5 cekina kao plaću, ako stupe u sejmene.

³³) Dakle, Damjanović se vratio u Popovo polje godinu dana nakon dolaska vojske iz Negraponta.

to pobiegoh. — Niesam nicigou (kmet — HH) samo sctoe varhu nas saim Bechir Begh koie usimo desetu od suega sctogodse na semgli rodđi i od scitta i od Vina i od inoga. Kadsamse ia digo ostauoio sam sue sctoe od decime pri meni bilo u Petra moga Bratta roghienoga da onmu sfue plati i akoie on htio uset bichiemu moi Brat platio ma ia nesnam iellimu istinito platio. — Imam occinstua sa iedno rallo semglie i iasam kupio iosc sces ralla semglie i usosam u Bechir Begha Temesuch, i imam i iednu kuchiu moi u vlastitu.«³⁴⁾

Ova Damjanovićeva izjava zaokružuje sliku tadašnjih prilika u Popovom polju pred tzv. drugi morejski rat (1715. do 1718), u kojem je, kako kaže jedan dubrovački izvještaj, cijelo Popovo polje stalo na stranu Mlečana pridruživši se hajducima, koji su kao pomoćna vojska ratovali uz Mlečane i Austrijance po Hercegovini.³⁵⁾

³⁴⁾ HAD, Relazioni e lettere dell'anno 1713. — 1716, 128.3347/a, dok 31. 26. IV 1714.

³⁵⁾ Hajdarhodžić Hamdija, *Trebinje i ostala Hercegovina za vrijeme tzv. Morejskog rata*, *Naše more*, Dubrovnik, XII, 3-4. 1965. str. 154.